

Alfons de Borja i Roderic de Borja segons la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*

Alfons de Borja i Roderic de Borja According to Alfons the Magnanimous's *Crònica i dietari del capellà*

Afonso de Borja e Roderico de Borja de acordó com a *Crònica i dietari del capellà*

J. EMILI ROIG¹

Resum: Els dietaris de l'Edat Mitjana són una font molt valuosa per poder conèixer episodis que van passar, esdeveniments remarcables que l'autor dels mateixos pel motiu que fos va voler deixar constància. El *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* és un font interesantíssima per conèixer alguns episodis de la vida dels dos personatges del clan Borja més universal, Alfons de Borja i Roderic de Borja, papes Calixt III o Alexandre VI respectivament. Són d'especial interès les notícies que l'autor ens dona sobre Roderic de Borja.

Abstract: Medieval diaries are a valuable source of knowledge about daily occurrences that their author wanted to record. The *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* is a remarkable source for the lives of two characters that belonged to the Borja/Borgia family, Alfons de Borja and Roderic de Borja (Popes Callistus III and Alexander VI respectively).

Keywords: Diary – Borja – Calixt III – Alexandre VI – Alfons de Borja – Roderic de Borja – Valence.

Paraules clau: Dietari – Borja – Calixt III – Alexandre VI – Alfons de Borja – Roderic de Borja – València.

ENVIADO: 10.01.2015
ACEPTADO: 22.02.2015

¹ Filòleg, Universitat de València. E-mail: ginesta76@gmail.com.

I. Introducció

Els textos memorialístics de l'edat mitjana com els dietaris, les cròniques o llibres de memòria, els fets per escrivans, i fins i tot les anotacions que els notaris feien als marges en els seus protocols notariais, tenen el mateix comú denominador: deixar constància per part de l'autor d'una sèrie d'esdeveniments que li han cridat l'atenció per un motiu o altre, fets històrics memorables, desgràcies naturals, guerres o revolucions...

Els llibres de memòries, els annals o l'anomenat *Llibre del bé i del mal* estan caracteritzats per aquest comú denominador, tot i que estan escrits per diferents mans al llarg dels anys i tenien una clara funció de preservació per a la posteritat de tota una sèrie de fets socials, polítics que calia no ser oblidats i recordats en un futur amb una clara intencionalitat "moralitzant" i exemplificant.

Per altra banda, als dietaris i a les anotacions notariais, els seus autors mai van tenir la intencionalitat de deixar constància històrica dels fets que apuntaven, ni d'estar escrivint una crònica historiogràfica com a tal, com podrien ser les anomenades quatre grans cròniques, ni que restés per la posteritat tot allò que en aquelles pàgines estaven contant. Com hem dit, més bé prenien notes d'episodis succeïts, curiosos, que consideraven per algun motiu importants per ser recordats en altre moment.

De fet, estem convençuts que cap d'ells escrivia el que escrivia amb la finalitat que les seues notes transcendiren més enllà de les portes de casa seua és a dir, aquelles anotacions i escrits no anaven destinats a la lectura de terceres persones sinó a ells mateixos.

Tal i com caracteritza Escartí els dietaris: "El primer tret que definirà un dietari, és que abraça un període -llarg o curt- de la vida del seu redactor i és tot just l'existència d'aquell el fil conductor de la narració. És a dir, el dietari, relate o no fets de la vida del seu autor, no és altra cosa que la successió de notícies i esdeveniments que el mateix dietarista presencià o sobre els quals va ser informat" (Escartí 1990: 121).

II. El *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*

Dintre d'aquest tipus de dietaris ens trobem amb l'anomenat *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*² atribuït al capellà Melcior Miralles i escrit a la València del segle XV i que és una barreja sense ordre ni temporalitat i fins i tot amb repeticions, de crònica històrica universal, crònica dels reis de la corona catalanoaragonesa, en particular, i, intencionadament, d'Alfons el Magnànim. Però, sobretot -i el més interessant de tota ella-: és un dietari que recull tota una sèrie d'esdeveniments i fets històrics ocorreguts a la ciutat de València fins l'any 1478, any en què acaba la redacció d'aquell text.

Al llarg de les quatre parts que conformen el dietari i en totes i cadascuna d'elles ens trobem anotacions que recullen notícies sobre diferents membres del "clan" Borja, sobretot dels dos representants màxims de la família i protagonistes principals de l'església del moment: Alfons de Borja -Calixt III- i Roderic de Borja -Alexandre VI. Les referides a aquest darrer, amb una clara intencionalitat moralitzant, que més avant comentarem i amb la qual Miralles pretenia que les seues impressions i crítiques directes o indirectes sobre Roderic de Borja restaren per a la posteritat i se'ls recordés junt amb els altres escrits del seu dietari, tal i com apunta en el pròleg de la segona part: "E per ço, com totes les coses mundanals, per Déu creades, sien trespasadores e allenegables, per què's pertany a les persones vivent en lo món, per memòria en sdevenidor, pensar e redirigir en scripts, mentres à temps e spay, que en breus paraules report ço que sa memòria és reportat e pervengut, car lo que és en scripts és memòria perdurable." (Miralles 2011: 123).

Al llarg de tot el *Dietari*, Miralles fa referència directa als Borja en 22 ocasions, incloent-hi la darrera referència tota la narració en diferents apunts de la visita a València, l'any 1472, del cardenal Roderic de Borja com a legat *a latere Christi*. D'aquestes 22 notícies, algunes són anotacions molt breus, marginals que ens informen breument sobre alguna cosa i d'altres són bastant extenses.

Corresponen a Alfons de Borja, papa Calixt III, el major nombre de notícies o anotacions al dietari, en total 19 vegades. En sis ocasions ens dona notícies referides a Roderic de Borja, bisbe de València i cardenal de Roma. Com que

² A partir d'ara citarem l'edició de Miralles, M.: *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, a cura de Mateu Rodrigo Lizondo, València: Publicacions de la Universitat de València, 2011.

el dietari arriba només fins 1478, Miralles no va poder deixar constància per escrit de l'entronització en el solí pontifici d'Alexandre VI. Ens quedem, malauradament, sense saber què li va semblar a Miralles l'ascensió d'un segon Borja, però sobretot d'aquest Borja en concret a la càtedra de Sant Pere. D'altra banda, hi ha una única anotació que no es protagonitzada per cap dels dos, sinó que fa referència a Isabel de Borja, germana d'Alfons i mare de Roderic.

II.1 Notícies sobre Alfons de Borja, Calixt III

Alfons de Borja és qui més entrades al dietari té dedicades i també qui més ben parat ix dels dos Borja, si comparem els comentaris subjectius que Miralles fa, tant d'aquest com de Roderic de Borja.

La primera de les mencions la trobem en la taula de continguts al principi del dietari on breument se'ns anuncia la mort de Calixt III: "Com morí papa Caristi."

A la primera part del dietari trobem una única menció a Alfons de Borja en l'anotació que s'intitula *Dels bisbes que són estats de València, començant al primer, e per ordre així com vénen* (Miralles 2011: 120-121). En aquesta se'ns fa una biografia eclesiàstica abreujada i ràpida, on se'ns apunta que Alfons de Borja, natural de Xàtiva, és l'onzé bisbe de València el qual va ser-ne nomenat, segons l'autor, la vigília de Nadal de l'any 1429, tot i que s'ha demostrat que fou nomenat bisbe de València el 20 d'agost d'aquell mateix any. També se'ns diu que fou creat cardenal l'any 1444 i que fou escollit papa, amb el nom de Calixt III, a Roma, el mes d'abril de 1455.

Però, a més, subliminalment, l'autor deixa escrit que dita elecció fou feta per unanimitat de tot el col·legi cardenalici present al conclave. Miralles segurament no devia pensar el mateix de l'elecció del segon papa Borja, tenint en compte que l'autor la va "viure", si donem per bona la hipòtesi de Sanchis Sivera, el qual assegura que el dietari va ser escrit els darrers anys de la vida de l'autor, la mort del qual caldria situar l'any 1502 (Sanchis Sivera 1932: 18-19): "Onzén bisbe de València, micer Alfonso de Borja. Fonch elet bisbe la vigília de Nadal, en l'any .MCCCC.XXVIII., lo qual és natural de la ciutat de Xàtiva; e fonch cardenal en l'any .MCCCCXXXIII., en los quatre tempres del mes de setembre, e fonch elet papa en la ciutat de Roma, ab bona e pacífica

concòrdia de tots los cardenals, en l'any .M.CCCCLVIII., en los mes de abril, e prèrs nom Caristus .III.” (Sanchis Sivera 1932: 121).³

A la segona part del dietari, després del pròleg, i el capítol sobre la creació del món, ens trobem amb una relació *Dels papes que són estats*, des del primer papa, sant Pere, fins arribar a Nicolau V, l'antecessor d'Alfons de Borja.

És a partir d'ací que comença tot un capítol dedicat a Alfons de Borja, com a papa Calixt III (Miralles 2011: 131). És el capítol més llarg, de tots els dedicats a aquest, i el més significatiu en quant a posició ideològica de l'autor.

Miralles, després de donar-nos la notícia de l'elecció com a papa, a Roma, un 8 d'abril de 1455, li retreu el nepotisme d'una manera directa i clara, sense dissimular que no estava d'acord amb aquesta actitud, la qual no retreu -o no recorda, curiosament- d'altres papes: “féu molt gran honor a tots sos parents e aumentà en gran riquesa ses germanes e nebots e nebodes, e encara a tota sa parentela, així en beneficis com en altres coses; e a hun nebot féu cardenal e bisbe de València, e a l'altre féu cardenal e bisbe de Leyda.” I més endavant continua: “Enaixí que, tant quant visqué, tot son estudi, ab gran diligència, fon aumentar en honors e riqueses a tots los seus.” (Miralles 2011: 131). Cal que recordem que Pius III era nebot de Pius II o que el gran enemic d'Alexandre VI, el futur Juli II era nebot de Sixt IV.

Després d'aquestes acusacions, passa a fer una lloança, tot i que atribueix els mèrits al seu antecessor, Nicolau V: “Venint lo papa Caristi e vent la molt gran voluntat e aparelament del dit papa Nicolau, mogut de gran devoció, votà d'anar e cobrar lo dit Constantinoble” (Miralles 2011: 131). De l'obsessió per la croada contra els turcs -que va ser el fil conductor de tot el pontificat de Calixt III (i fins i tot Miralles tradueix del llatí al català el vot⁴ que va fer, compromentent-se en la croada contra els turcs, com veurem després més

³ Alfons de Borja fou nomenat bisbe de València el 20 d'agost d'aquell any i no la vigila de Nadal com diu Miralles. El que passa és que el Borja no va entrar a València sent ja bisbe fins la vigila de Nadal d'aquell mateix anys doncs havia hagut d'assistir al concili que s'havia convocat a Tortosa al qual també va assistir Alfons el Magnànim per tal de tancar tots els serrells de la fi del Cisma, fi del qual n'era respnsable en gran mesura el nou bisbe de València.

⁴ “Yo, papa Cariste Tercer, promet e vote a la sancta Trinitat, Pare, Fill e Sant Esperit...” (Miralles 2011: 131).

endavan)-, passa a una nova crítica directa contra el nepotisme i contra la ineficàcia dels plans de lluita contra els turcs que va dur a terme Alfons de Borja.

De fet, sembla que d'Alfons de Borja volia impulsar una croada per recuperar Constantinoble i, si no va tenir èxit, no va ser per culpa seua, sinó perquè els monarques a qui els va demanar ajuda no li van fer gaire cas. Tot i això, Miralles apunta cap a altra banda: “Emperò tant prometé e parlà que a la final no més res en execució, ans morí que no hac fet sinó aumentar sa generació” (Miralles 2011: 132). Llavors, remata la jugada donant-nos la data de defunció del pontífex, l'agost de 1458, i que el va succeir Pius II, el seu amic i a qui havia promocionat al cardenalat, Enea Silvio Piccolomini.

La tercera part del dietari, intitulada *Recordància e memòria de les coses e actes pasats e dels presents que en nostre temps són fets e de present se fan*, és la més escassa, quant a notícies sobre els Borja. Ens trobem amb tota una sèrie d'entrades on podem veure les èpoques de fams i epidèmies passades a la ciutat de València, així com també amb fets esdevinguts en aquesta ciutat, que solen correspondre a entrades dietarístiques breus.

D'aquesta tercera part ens interessa l'única entrada en la qual indirectament i sense anomenar-lo es parla de Calixt III: “Del mestre Vicent Ferrer, com entrà en València”. L'autor ens fa un recorregut per les diferents predicacions que el llavors ja sant va fer a la ciutat de València i ens destaca les múltiples virtuts d'aquest. Però, la part que ens interessa és la notícia de la canonització, per part de Calixt III (encara que, com hem dit ara mateix, no se l'anomena directament), de Sant Vicent Ferrer, a Roma, el dia 29 de juny de 1455: “En l'any de .MCCCCLV., a .XXVIII. de juny, dia de Sant Pere e sant Pau, fonch canonitzat lo gloriós sant sent Vicent Ferrer” (Miralles 2011: 160). Acaba, aquesta, donant-nos compte dels miracles que es van esdevenir el dia de la canonització: “*Resucitaren*. En lo dit dia, canonizant, foren fets molts miracles. Lo seu cos e àbit e capa fonch trobat axí net e sancer com lo dia que fonch soterrat, e fent lo hofici e solemnitat de la missa, tenint lo cors devant l'altar, li foren mesos dos hòmens morts daval la capa e, ans que la missa fos

acabada, foren resucitats e tornats de mort a vida, e açò present tota la multitud de les gents” (Miralles 2011: 160).⁵

A la quarta i darrera part del dietari ens trobem amb tot un seguit de notícies breus, la primera de les quals és, una vegada més, l'anunci de l'elecció com a papa de Calixt III i el vot que va fer, prometent deslliurar Constantinoble dels turcs. Aquest cop, l'autor ens transcriu literalment el vot en llatí, tot i que anteriorment ens l'havia reportat en català: “Ego, Caristus, papa Tertius, promito et voveo sanctissi e Trinitati, Patri et Filio et Spirituy Sancto...” (Miralles 2011: 231-232).

Torna a donar-nos informació sobre la canonització de fra Vicent Ferrer, fent una espècie de salt en el temps, cap enrere -recurs que l'autor sol fer sovint al llarg del dietari, perquè, en definitiva, es veu impulsat a fer-ho, atès que utilitza diferents fonts, com ja ha destacat Mateu Rodrigo Lizono a la introducció de la seua edició, ja citada-, i de la processó que es va fer en honor a ell, el primer de febrer de 1456, de la Seu fins al monestir de Predicadors de València, i en la qual es va passejar la relíquia de la capa del sant. Finalment, i com qui no vol la cosa, ens dóna la notícia de l'accident d'un “fadri” de nom Vicent, casualment, i de com, miraculosament, no li passà res. Segurament, tot i que no ho diu, per intercessió del nostre sant: “E aquel dia caygué hum fadri qui dien Vicent del campanar de Preycadós, e no's féu nengun mal” (Miralles 2011: 231-232).

Un altre dels esdeveniments que enllaça diverses anotacions, al dietari, és la petició que Calixt III va fer als canonges de la Seu de València per tal que nomenaren un representant per tal d'actuar com a penitenciari seu, càrrec que va recaure en el canonge de Sueca, Antoni Bou.

En l'entrada del dietari intitulada “Com demanà lo papa misatger per lo clero”, tenim aquesta petició, feta l'any 1456: “En l'any de .M.CCCC.LVI., lo dit papa Calixti, natural de Xàtiva, tramés letres als senyós de canonges e

⁵ Segons anota Mateu Rodrigo, a peu de pàgina: “El cronista mescla en aquests dos darrers paràgrafs tres episodis diferents, canviant-ne l'ordre cronològic: la canonització de sant Vicent Ferrer a Roma el 29 de juny de 1455; la introducció del culte al públic al seu sepulcre de la catedral de Vannes, trasllat davant de l'altar major, el 4 de juny de l'any següent 1456 [...] i l'exhumació i exposició del cos del sant a la ciutat bretona el mateix dia de la canonització, ocasió dels miracles referits” (Miralles 2011: 160).

capítol de la Seu de València [...] ell los pregava li volguesen trametre home per tot lo capítol e clero, en manera que ell pogués fer a la dita Seu ço que desigava” (Miralles 2011: 231-232). Designació que va recaure, com hem dit, sobre Antoni Bou, tal i com ens indica l’entrada següent, “Com fonc elet Mestre Bou”.

Quan Antoni Bou va tornar de Roma, el 17 d’abril de 1458, i després de ser rebut amb grans honors, va visitar al palau del Real a la reina i, d’aquí, va anar al palau episcopal, que ell anomena de “les bisbeses”, atés que així era com eren conegudes les germanes i nebodes del bisbe i papa Calixt III -entre elles la mare de Roderic de Borja-, que l’habitaven (Miralles 2011: 241). Mestre Bou va tornar de Roma amb diverses relíquies que el pontífex donava per la Seu.

Bou, a més a més, portava amb ell una butlla d’indulgència plenària concedida per Calixt III, el 1457, per tots aquells que feren donatius pecuniaris destinats a les obres de la catedral: “Los dits fells devotament vesitaran la dita esgléssia e, a conservació, manteniment, continuació e auçmentació damunt dits, piadosament donaran deu sous de moneda segons lo temps corrent, o valor de aquels, o més, segons dictarà la sua devoció, e los dits fells de qualsevulla província o nació iran a la dita esgléssia, per auctoritat apòstòlica atorgam per les presents plenària remissió de tots sos pecats huna vegada en vida, e altra en lo article de la mort” (Miralles 2011: 243).

Seguidament Miralles ens aporta la transcripció literal dels següents documents portats de Roma: “La forma de l’absolució”, “Lo nesesari per guanyar la perdonança”, “Regla general per als confesos” i, “Les coses nesesàries per la vera indulgència” (Miralles 2011: 243-246).

Finalment, les darreres anotacions referides a Alfons de Borja ens donen les tres notícies que passem a comentar. En primer lloc, el nomenament a Roma de Roderic de Borja com a bisbe de València, el 30 de juny de 1458 -“Com fonch bisbe lo nebot del papa”-: “ En l’any de .M.CCCC.LVIII., divendres a .XXI de juliol, lo sant pare papa Calisti tramés les butles del bisbat de València per a son nebot micer Rodrigo de Borja, cardenal [...] E lo dit senyor bisbe fonch declarat bisbe el lo consistori per son honcle papa Caliste e cardenals en la ciutat de Roma, a .XXVIII de juny” (Miralles 2011: 252). Aquest s’aprovava i es publicava, justament tres dies després de la mort d’Alfons el Magnànim, el

qual havia tingut un agre enfrontament amb el papa, perquè volia aquest bisbat per al fill bastard del seu germà, el futur Joan II.

La segona fa referència a les notícies arribades, primer des de Barcelona i després des de Roma, un 23 d'agost i 31 d'agost de 1458 sobre la mort del papa Calixt III que s'havia esdevingut a Roma el 6 d'agost de 1458, i les adversitats passades pels "catalani" que treballaven a Roma: "En l'any de .M.CCCCLVIII., dimecres a .XXIII de agost, per les lletres de Barcelona vench nova com lo sant pare papa Calisti era mort a .VI. de agost [...] la gran adversitat del dit papa e de tots los cortezans catalans qui's trobaren en Roma en la mort del dit sant pare papa Calixti." (Miralles 2011: 253).

Recordem que a la mort del papa es van succeir els habituals tumults i batusses. Aquesta vegada l'odi contra els servidors del papa anava contra els catalans i els valencians que hi vivien, i va esclatar amb més força; molts d'ells van ser perseguits i assassinats i les seues cases saquejades. Però, molts altres van aconseguir fugir a temps, com el germà gran del papa difunt, Pere Lluís de Borja, el qual va fugir de Roma gràcies a l'ajuda del seu germà, del cardenal i futur papa, Pau II, de Pietro Barbo i del protonotari Cesarini, els quals secretament el van treure de matinada per la porta de Sant Pau un dia abans de la mort de Calixt III amb direcció Civitavecchia on va morir setmanes més tard en estranyes circumstàncies. Tot i aquestos perills, assassinats i persecucions que clans familiars com els Orsini van dur a terme a la mort de papa Borja, Roderic va tornar al Vaticà i va restar al costat del seu oncle moribund. (Schüller Piroli: 76)

La tercera i darrera notícia ens dóna compte de diverses morts ocorregudes a la ciutat de València: entre elles trobem la mort d'Isabel de Borja, germana d'Alfons de Borja i mare de Roderic de Borja, ocorreguda a València el 1468: "La senyora na Borga, jermana de papa Caliste e mare del cardenal e bisbe de València." (Miralles 2011: 328).

II.2. Notícies sobre Roderic de Borja, bisbe de València i cardenal de Roma

Roderic de Borja, tot i ser qui menys entrades té al dietari, és qui més protagonisme agafa, i, dels dos Borja, qui més rep les crítiques més esmolades per part de l'autor.

La primera de les mencions la comparteix amb el seu oncle quan l'autor dóna la nòmina de bisbes de València. Roderic de Borja és el dotzé bisbe de la ciutat: “Dotzén bisbe de València, micer Rodrigo Borga, e cardenal, al qual son honcle, papa Caristi, li renuncià lo dit bisbat en lo consistori de Roma, a .XXVIII. de juny en l'any .MCCCC.LVIII., e prè la posesió divenres a .XXI. de juliol en lo dit anys. E fonch cardenal e fonch legat en la Spanya, hon en lo present libre és continuat a .C.LXXI. carta” (Miralles 2011: 121).

A la quarta part del llibre és on ens trobem amb la resta d'entrades dedicades a Roderic de Borja. Miralles copia una declaració de Guillem Caldes, “doctor en decrets” nomenat per Roderic de Borja. Caldes redacta, notifica, ratifica i perpetua en data 1 d'octubre de 1458, la butlla de Calix III, mort ja aquest i sent el nou papa Eneas Silvio Piccolomin, Pius II: “Nós, en Guillem Caldes, doctor en decrets, per lo reverendíssim pare en Christ e senyor en Rodrigo de Borja, per la divina gràcia diaqua cardenal e bisbe de València” (Miralles 2011: 247).

Després, l'autor fa un salt cap enrere per donar-nos la notícia del nomenament de Roderic de Borja com a bisbe de València, el 28 de juny de 1458, del qual ja n'hem parlat sobradament més amunt.

De la següent anotació al *Dietari* també ja n'hem donat compte, en parlar de Calixt III, atés que és la que fa referència a la mort d'Isabel de Borja, mare de Roderic de Borja, el 1468.

En data de 12 de febrer de 1459 se'ns dóna la notícia de la consagració de Jaume Peres com a bisbe titular Cristopolità en la Seu de València, arran de la mort del bisbe Miquel Cascant. Tal i com se'ns diu, aquest va ser consagrat pel bisbe de Saragossa, que era Joan d'Aragó, el fill bastard de Joan II que aspirava al bisbat de València, com hem dit més amunt. En aquesta entrada, Miralles ens informa de totes les prebendes pecuniàries que Roderic de Borja li va atorgar per a aquest càrrec: “Al qual senyor bisbe lo reverendíssim senyor cardenal e bisbe de València consignà docens florins de renda tots anys sobre lo bisbat de València, e butles del papa que puga tenir rectoria en comanda; e lo dit dia foren donats de grans donatius al dit senyor bisbe” (Miralles 2011: 331).

Finalment, arribem a les entrades dedicades a Roderic de Borja més interessants i més sucoses. Fins ara Miralles ens havia fet un inventari de notícies relacionades amb el Borja d'una forma més o menys objectiva i superficial, sense mostrar l'antipatia i animadversió que mostrarà a partir d'aquest moment.

A les darreres entrades del dietari dedicades a aquest, l'autor fa referència a la vinguda que va fer a València, Barcelona i Castella, l'any 1472, el cardenal i bisbe Borja com a legat pontifici *a latere Christi* amb diferents missions: demanar diners i soldats per a una croada que el papa volia iniciar, entrevistar-se amb Joan II i, confirmar mitjançant una butlla papal autèntica el matrimoni anticanoníc, pel seu grau de consanguinitat, ja que eren cosins, dels futurs "Reis Catòlics", que s'havien casat, clandestinament, el 1469, gràcies a una butlla falsa signada en teoria per Pius II.

Però, sobretot, molt possiblement Roderic de Borja tornava a València 23 anys després d'haver marxat cap a Roma, amb la intenció d'enlluernar els seus paisans, amics i familiars, segurament perquè, tal i com ens va indicar Sanchis Sivera, "debió sentir Rodrigo de Borja en su corazón las más dulces emociones de ternura al pensar que pronto vería a muchos amigos de la infancia, seres queridos y parientes carísimos y, sobretodo, la Sede Episcopal de la que era Obispo, y aún no había visitado como tal" (Sanchis Sivera 1924: 128).

I, tot i que la ciutat de València ja estava acostumada a les visites de personatges importants, visites reials, eclesiàstiques⁶... Roderic de Borja va aconseguir sobradament enlluernar una ciutat que havia preparat amb il·lusió i ganes la vinguda del seu Bisbe.

Segons Miralles, aquest va arribar el divendres 19 de juny de 1472 amb dos galeres al Grau de València. Allí va romandre tot el divendres i el dissabte en

⁶ Al llarg del *Dietari*, Miralles ens dóna notícies sobre aquestes visites reials i les festes fetes en el seu honor a la ciutat de València: "*Com fonch dona Blanca en valència*. En lo dit any de .MCCCC.II., a .XXVII. de march, lo rey don Martí e la reyna sa muler dona Maria e la il·lustríssima dona Blanca, tots foren en la noble trionfosa ciutat de València. O, qui seria aquel qui poria dir, parlar, narar ni scriure los actes fets de tantes festes e honors de tan grans magnificències en la dita ciutat" (Miralles 2011: 280). També es poden veure aquestes festes celebratives de la reialesa a Narbona Vizcaíno (1993).

què van visitar-lo els Jurats de València que li van demanar que no entrés encara a la ciutat perquè encara no estava tot preparat per rebre'l amb tots els honors. D'aquesta manera, enlloc de fer la seua entrada a la ciutat de València va marxar amb les seues galeres al Puig a vetllar la Verge Maria durant tota la nit.

El Borja, acostumat als protocols de l'època, va donar temps perquè tots els preparatius estigueren a punt per quan fes la seua entrada triomfal: “Divenres a vespre, a .XVIII. de juny, any .LXXII., micer Rodrigo de Borja, cardenal e bisbe de València, nebot de papa Calyste, e leguat de tota la Spanya, fonch aribat ab dos galeres en la platga davant lo Guerau, hon estech tot lo divenres e lo disapte fins en la vesprada, que se n'anà a desenbarquar al Pug e vetlar la Verge Maria” (Miralles 2011: 408-409).

L'entrada triomfal del Bisbe de València per la porta dels Serrans es va produir el diumenge 21 de juny per la vesprada. Miralles ens descriu minuciosament de la següent manera la luxosa comitiva que el va rebre i acompanyar pels carrers de la ciutat: “Lo diumenge a .XXI de juny, a .IIII. ores après migjorn, entrà en València amb molta grandíssima honor: tot lo clero de València, creus, capes, lo pus solempne; tots los regidós e senyors de València; en palis fon pres al portal dels Sarans, fent la volta del *Corpus*⁷, carrés enpaliats, moltitud de gent. Anava la creu davant lo palis; portava quatre bisbes de molta honor qui l'acompanyaven⁸, abats e hòmens de molt reverència de Roma qui l'acompanyaven; en aquesta grandíssima honor mundana vench fins a la Seu a caval, ab la gran mula, vestit de grana” (Miralles 2011: 409).

Durant quasi tot aquest relat Miralles s'ha dedicat a descriure detalladament l'entrada sense fer cap valoració subjectiva. És cap al final que deixa anar una judici de valor criticant la grandiloqüència de l'entrada i lluïment pels carrers de la ciutat del Borja, “grandíssima honor mundana”. Miralles remata el seu

⁷ Sanchis Sivera ens explicita per quins carrers van passar fins arribar a la Catedral: “La procesión marchó por la calle de Serranos, plaza de San Bartolomé, Caballeros, Bolsería, Mercado, Merced, Porcheti, Cajeros, San Vicente, Avellanas, a entrar en la Catedral por la puerta de la Almoína. Esta carrera era, como ahora, la de la procesión del Corpus” (Sanchis Sivera 1924: 134).

⁸ Aquests eclesiàstics eren els bisbes de Fano, Asis, Orto i altres encara desconeguts (Sanchis Sivera 1924: 129).

comentari enginyosament i sarcàstica, de la següent manera: “O, si mort no y avia, quanta é la glòria present.”

Miralles ens descriu fil per randa tots els actes, festes, convits... que es van dur a terme a la ciutat de València mentre el Borja va ser-hi. Són en aquests capítols on veiem que l'autor, com hem vis amb Calixt III, tampoc no sentia gaire simpatia per aquest Borja. Segurament coneixia i li havien arribat les notícies de la vida poc ordenada que Roderic de Borja portava a Roma.⁹ Tampoc devia ser massa favorable a tot el desplegament de luxes i despeses fetes pel nostre cardenal que va fer uns preparatius magnífics, pagats de la seua butxaca gràcies als beneficis i prebendes que el papa Sixt IV li havia atorgat així com també, empenyorant una part dels seus ingressos futurs.

Al llarg de les descripcions que ens va fent de tots els fastos promocionats i pagats pel Borja per al seu lluïment personal i per l'enlluernament de la societat valenciana, com ja hem dit, Miralles va deixant escrites diferents perles, com la que transcrivim ara, i que és un reflex ben clar de l'antipatia borgiana que aquest patia:

Convit que féu lo cardenal e bisbe. Dimecres a 23 de juny, dia de Sant Joan, lo senyor cardenal e bisbe convidà a dinar lo compte Corela, governador, compte d'Oliva, lo justícia, jurats, en Çuera e alguns altres senyós de la ciutat. Lo dinar e aparael de viandes e de festa no vol dir ni scriure, per no donar vergonya a Sant Pere (Miralles 2011: 409).

També podem observar aquesta antipatia quan descriu la visita del dia 11 de juliol a la Verge Maria dels Innocents Desemparats, en la qual va ser acompanyat per tots els regidors i senyors de la ciutat, una ciutat que havia engalanat els carrers luxosament i on no hi cabia més gent per veure passar el

⁹ El suposat i fals escàndol ocorregut en juny de 1460 on es va acusar el Borja d'haver participat en una orgia durant el bateig d'un dels membres de la família Bichi va córrer per tota Itàlia, i fins i tot el Papa Pius II li va escriure una carta per demanar-li explicacions. No és gens d'estranyar que aquest episodi arribés a València. Molts escriptors han deixat constància de l'episodi i han transcrit les cartes creuades entre Pius II i Roderic de Borja; entre ells Ludwig von Pastor, Ferdinand Gregorovius, De Roo o Ferdinando La Torre. També ens trobem la narració del mateix en correspondència de l'època que L.Thuasne recull en l'apèndix de la seua edició de 1884 del *Diarium, sive Rerum urbanarum* de Buckard. L'original llatí de la carta la podem trobar a *Annales Ecclesiastici tomus vigesimus nonus 1454-1480*, edició de Caesaris S. R. E. CARD: Baronii, París, 1880.

seu bisbe. L'estructura de la descripció segueix la mateixa pauta que amb la de l'entrada a la ciutat, atés que descriu minuciosament com estaven engalanats els carrers sense fer cap judici de valor:

E per los carés ho avia passar éran altamente aparellats, començant a la Tapineria, tot lo carrer fins les cubertes cubert de tapins; los argentés pararen de diversitat de or e de argent, de perles e pedres e de quoses de molta vàlua; tots los botigués, parat altamente los carés, cuberts de draps de brocats de seda; la Porta Nova, la pus solepnament que presones ajen vist, de dalt fins an terra tot cubert de diversitat de coses de molta stima e gran vàlua, ab molts canelobres que pengaven per mig, en cascú cremava .VI. siris. [...] La multitud de senyors e senyores que anaven per los carrés a caval, les senyores en les anques de les mules, gent a peu, que a gran pena se podia anar per los carés. La festa fonch tan gran e tant ornada de diverses coses riques e de gran vàlua que totes les gens n'estaven admirades, que may fonch vist ni dit ni hoït tal festa” (Miralles 2011: 411).

Com podem observar, Roderic de Borja havia superat qualsevol recepció de reis o altres personatges importants que fins el moment s'havia fet a la ciutat.

Però, i de la mateixa forma que quan es narra l'entrada del 21 de juny, o el dinar que va oferir el Borja a les autoritats el dia 24, és al final de la descripció quan Miralles deixa anar la seua crítica més mordaç i corrosiva: “València, Déu te conserve en la sua amor e gràcia e benedicció, que ab probrea e gerres as fet tal festa que serà anomenada per tot lo món!” (Miralles 2011: 411).

El Borja romandrà a València fins el darrer dia de juliol que marxarà, escortat per 200 genets, per entrevistar-se amb Joan II que en aquells moments tenia assetjada la ciutat de Barcelona. No tornarà a València fins el dia 1 d'octubre; Miralles ens dóna la notícia del retorn a València; el bisbe de la ciutat serà rebut altra vegada per molta gent i amb molt honors: “Digous primer dia de octubre, lo senyor cardenal e legat entrà en València, que venia del senyor rey. [...] A lur entrada en València, molta gent de bé li feren honor” (Miralles 2011: 414).

Més endavant, ens trobem amb una altra descripció d'un dinar ofert pel Borja. En el relat menuciós que Miralles ens dóna del banquet que el Borja va oferir en honor del bisbe de Sigüenza, Pedro González de Mendoza el 25 d'octubre, al principi ja ens deixa anar un comentari irònic: “Qui poria dir ni scriure lo gran triümfel!” (Miralles 2011: 416). Segons Escartí (2001: 117): “La

descripción que hace Miralles es suficientemente rica como para hacernos una idea bastante exacta del lujo”.

Efectivament, Miralles ens descriu amb tot luxe de detalls tant els ornaments que embel·lien el Palau Episcopal com les viandes que es van servir:

Vengueren .VII. çoperes grans ab gíngebre vert; après, vengueren .VII. plats ab dos pagos cascú, ab lo coll e coes, e moltes perdius en cascun plat, ab penons ab la senyal de Borga, e, los pagos, les corones dahorades; après vengueren quatre plats, que cascun plat aportaven quatre hòmens, hon havia capons, galines, poles, hoques, ànedes, fotges, coloms, vedela, cabrits e altres viandes prensades e cansalada, e a cascuna vianda sa salsa preciosa, e totes les viandes venien a les grans maneres, de sons e trompetes; enaprès vengueren dos plats ab gran verdesca, e un pago en cascun plat enmig de la verdesca, ab los cols, ales e coes, e per la boqua lançaven aygua almescada, e los trinxants alçaven l'ala e talaven, e l'aygya presiosa tostemp eixir per la boca dels pagos; après vengué lo mengar blanch, e prensades ab abundància de çucre, e naprés, vengueren los grans plats de diverses maneres de confits; dels vins, crech que heren preciosos (Miralles 2011: 416-417).

L'abundància de viandes, l'opulència i l'espectacle de trompetes, fonts d'aigua, etc., eren una clara ostentació i demostració de poder que el Borja va voler mostrar als seus convidats, en especial al bisbe de Sigüenza. Per a Miralles, aquella fastuositat va igualar i es podia comparar amb les festes que el Magnànim havia ofert quan havia anat a València:

Fonch un dinar e festa axí solemna e bella que; dóna de parer que fosen de aquelles festes semblant del senyor rey don Alfonso, triüfant en honor, que no puch més encarir (Miralles 2011: 417).

Una vegada més, no serà fins al final de la descripció que Miralles deixa anar tota la seua mala bava contra aquesta fastuositat i demostració de poder borgiana: “Avem mester que clavem fort e ferm la roda mundana, que stiga ferma, que ns conserve nostre senyor Déu en pau, salut e prosperitat” (Miralles 2011: 417). L'episodi de les festes borgianes a València, de gran transcendència política, per altra banda, degué ser un esdeveniment social de primera magnitud, com ja s'ha comentat en alguns llocs (Escartí 2001, 2011: 241-246).

La segona estada de Roderic de Borja a València arribarà fins el dilluns 2 de novembre, dia en el qual segons ens informa Miralles partiran en direcció a Castella els bisbes de València i de Sigüenza, acompanyats de tots els bisbes i molts senyors de la ciutat. D'aquesta "excursió" a terres castelleses, el *Dietari* no ens diu gran cosa:

Lo senyor cardenal és en Castella ab molta gran honor e reverència. Fon-li fets grans e molts presents: lo arcabisbe de Toledo li ha presentat una copa d'or, ab lo sobrecop amb moltes perles e pedres fines; de presens de forment, de civades, de vins blanch e vermell e de carns.

I una vegada més, al final deixa anar una crítica, aquesta vegada ben directa, sobre la quantitat d'aliments i begudes que eren per a molta més gent de la que el Borja portava amb ell: "tant abundantment que bastaria a molta més gent que'l senyor cardenal aportava" (Miralles 2011: 420).

Tanmateix, sabem que a Castella també la presència del cardenal Borja va cridar l'atenció, fins al punt de generar escrits en la literatura d'aquell país (Escartí 2011: 246-248).

Al dietari de Miralles no tenim cap més notícia de les diferents etapes que el legat va fer per terres castelleses¹⁰, ni les ciutats que va visitar, ni els acords polítics als quals va arribar... Sabem per aquest que va tornar a València, un dilluns 19 de juliol, i va ser rebut una altra vegada amb molts honors: "Dilluns a .XVIII. de juliol, entrà en València lo senyor cardenal, ab tots sos bisbes e sa gent, que venia de Castella. Feren honor a sa entrada..." (Miralles 2011: 424).

El dia 3 d'agost Roderic va anar a la ciutat que l'havia vist nàixer, Xàtiva on se'l degué rebre amb no menys honors que quan va arribar a València. Sense

¹⁰ Aquest viatge i l'ostentació de riquesa amb la que viatjava el Borja i amb la qual se'l tractava i rebia allà on anava, fou motiu d'una bona dosi d'ironia i burla en el *Cancionero general* de Hernando del Castillo en el qual desfilen diversos personatges de la família, destacant per sobre de tots Roderic de Borja. A dintre d'aquesta obra s'inclouia una sèrie de poemes sota el títol *Cancionero de obras de burlas provocantes a risa* on ens trobem amb un primer poema dedicat a aquest viatge per terres castelleses intitulat: *Comienza un aposento que se hizo en la corte del papa Alixandre quando vino legado en Castilla, el qual aposento fue hecho en la persona de un obre muy gorda llamado Juvera.*" Aquesta persona grassa, Juvera, és Alcalá de Henares, la qual podia hostatjar a moltes persones, animals...

cap dubte, el Borja encara hi tenia família i va estar a la ciutat fins el dia 11 que va tornar a València on va arribar el dia 12 d'agost.¹¹

El viatge a València arribava a la fi. El dissabte 11 de setembre de 1473, el bisbe de València, Roderic de Borja, marxà de la ciutat de què era titular, per no tornar-hi ja mai més; del que va fer en aquells 26 dies que va restar a València res no en sabem perquè Miralles res ens en diu.

La seua missió pontifícia havia estat un èxit com apunta Escartí: “La exhibición de su poder le había servido, políticamente, para obtener un éxito para la Sante Sede. En lo personal -y familiar- le había servido para estrechar lazos con la oligarquía del país” (Escartí 2001: 119).

El Borja va marxar cap al Grau de València per embarcar-se i tornar a Roma. I no anava sol. Més de dues-centes persones entre valencians il·lustres, joves de famílies nobles que volien trobar fortuna a la ciutat eterna, bisbes i tot el seguici eclesiàstic que havia vingut des de Roma pujaren a les galeres venecianes per emprendre el viatge, anava tanta gent que sarcàsticament Miralles apunta: “paria que anasen a bodes” (Miralles 2011: 424).

El viatge s'hauria d'haver endarrerit, perquè aquest ja va començar amb problemes, doncs abans de salpar ja feia núvol i mal temps; i només iniciar-se aquest el temps va empitjorar més, van estar a punt de naufragar fins i tot i per

¹¹ En el volum IV del *Viaje literario á las iglesias de España* de Jaume Villanueva ens trobem la següent informació d'aquesta vistia a Xàtiva: “Otros documentos he hallado ahora de lo mismo; es una relación de lo sucedido en Xátiva quando entró en ella este famoso hijo suyo de vuelta de su legacía en Castilla. Verificóse esto á 5 de Agosto de 1473, entrando con mucha pompa por la puerta llamada de Cocentayna, plazuela de S. Pedro, “vers la plaza dita de en Rodrigo de Borja, avi del dit reverendissim señor cardenal”. Una de las diligencias previas que practicó la ciudad, fue escribir á Jayme Rosell, abogado de ella en Valencia, para que dixese su parecer acerca del ceremonial con que debia ser aquí recibido al tenor de su entrada en Valencia. En su respuesta, cuya copia incluyo expresamente asegura ser el legado natural de esta ciudad. También lo confesó el mismo en su partida de ella, que fue á 11 del mismo mes y año, quando pidiéndole los jurados algunas gracias para esta ciudad é iglesia, respondió ser cierto que era hijo y natural de esta ciudad, y que la amaba tanto y la tenia tan en memoria, que con todo su poder haria fuese complacida en lo que pedia, y que se dexase esto á su cuidado. Es de notar que la visita que hizo á esta ciudad, no fue porque le viniese al paso, sino que vuelto de Castilla y otros reynos, retrocedió de intento desde Valencia, adonde volvió para restituirse a Roma el 12 de Setiembre de ese año.” Pàgines 115-116.

això, van haver de guarir-se al port de Dènia: “huit dies après féu núvol e mal temps, que lo sol no·s mostrà; e lo diumenge en la nit tronà e ploqué molt, e·s meteren levants e mal temps en mar, que les galeres coregueren e pasaren peril, e vengueren al port de Dènia” (Miralles 2011: 424).

És en la darrera entrada que Miralles dedica al Borja i a la visita a la seua terra, on veiem el fatal desenllaç d'aquest, just quan estaven a punt d'arribar a la seua destinació. El 10 d'octubre, quan es trobaven a l'alçada de Pisa, es va aixecar un temporal tan fort, durant quatre dies, que una de les galeres va naufragar i amb ella va morir tothom;

O gran dol e mal, de quatre bisbes, tants hòmens de ciencia, tant jovent que anaven a Roma per augmentar-se en honor, tants que anaven a estodiar a Bolunya, tanta gent de venicians, tanta vexela, e robes del senyor cardenal, tanta mercaderia, que·s diu que en la platga de Pisa heren pus de .CC. hòmens morts, quanta és la gent de València que són perides en lo dit pasatge mossén Filip Boyl, noble, lo germà de mestre Vorel, lo fill de n'Ambròs Alegret, lo fill d'en Prats, lo fill d'en Santfeliu, e tants d'altres que no·s pot dir! (Miralles 2011: 425).

La galera del Borja, mig trencada, va aconseguir acostar-se a terra i aquest es va poder salvar tot i que quasi mor ofegat:

la que anava lo senyor cardenal se descofí, e lo dit senyor fonch tret ab molt gran peril [...] Lo senyor cardenal és en Pisa ab la poca gent que són escapats, per refer-se, que com fonch tret de la galera no trach sinó la camissa: tot l'alre fonch perdut en mar (Miralles 2011: 425).

Segons Sanchis Sivera, totes aquestes pèrdues materials estaven valorades en més de 70.000 escuts d'or. Aquesta va ser la part negativa del viatge a València. La positiva ja l'hem anat veient.

El dietari del capellà d'Alfons el Magnànim acaba sobtadament el 30 de maig de 1478. Si és veritat l'afirmació de Sanchis Sivera que Miralles va viure fins el 1502, considerem que és una autèntica llàstima la interrupció, doncs aquesta ens ha privat de com Miralles, que no sentia cap simpatia pel clan Borja, va viure l'elecció de Roderic de Borja com a papa Alexandre VI, els anys del seu pontificat, les polítiques matrimonials dels casaments dels seus fills, els rumors, les intrigues, l'assassinat de Joan de Borja, fill d'Alexandre VI i Duc

de Gandia... Sabriem també, si la llegenda negra borgiana, nascuda en vida de Roderic de Borja abans de ser papa, havia arribat o no a València.

Bibliografia

- Burchardi, Johannis (1883): *Diarium sive rerum urbanarum (1483-1506) par L. Thuasne*, Paris: Ernest Leroux Editeur.
- Del Castillo, Hernando (1978): *Cancionero de obras de burlas provocantes a risa*, València: Albatros
- De Roo, Peter (1924): *Material for a History of Pope Alexander VI, his relatives and his time*, Bruges: Desclée, De Brouwer and co.
- Escartí, Vicent Josep (1990): "Unes consideracions sobre la dietarística valenciana del segle XVII." *Caplletra* 9, pp. 119-127.
- Escartí, Vicent J. (2001): "El cardenal Roderic de Borja en Valencia (1472-1473): Representación social y poder", dins *El hogar de los Borja*, València: Generalitat Valenciana, pp. 109-123,
- Escartí, V. J. (2011): "La representació social del poder i la festa al Tirant i a la cort dels Borja", dins *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*, 2 vols., València: Institució Alfons el Magnànim, vol. I, pp. 223-264.
- Gregorovius, Ferdinand (2007): *Lucrecia Borja a partir de documents I epistolaris del seu temps*, València: Tres i Quatre.
- La Torre, Ferdinando (1933): *Del conclave di Alessandro VI Papa Borgia*, Firenze- Ginevra Roma: Leo S. Olschki- Editore
- Miralles, Melcior (2011): *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, a cura de Mateu Rodrigo Lizondo, València: Publicacions de la Universitat de València.
- Narbona Vizcaíno, Rafael (1993): "Las fiestas reales en Valencia entre la Edad Media y la Edad Moderna (siglos XIV-XVII)", *Pedralbes*, 13, pp. 463-472.
- Pastor, Ludwin von (1910) *The History of the popes, from the close of the middle ages*, London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., LTD.
- Sanchis Sivera, Josep (1924): "El cardenal Rodrigo de Borja en Valencia", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 84, pp. 120-164.
- Sanchis Sivera, Josep (1932): *Dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim*, València: Acció Bibliogràfica Valenciana.
- Schüller Piroli, Susane (1990): *Los Papas Borgia Calixto III y Alejandro VI*, València: Edicions Alfons el Magmànim IVEI.
- Villanueva, Jaime (1806) *Viage literario á las iglesias de España*, Madrid: Imprenta Real.